

**Özcan Hıdır, İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi
(Hadis-Yahudi Kültürü Tartışmaları), Doktora
Tezi,
M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2000,
I-IX+413 sayfa.**

İbrahim Hatiboğlu*

Son yıllarda İlahiyat fakültelerinde hadis problemlerine dair tez konularının seçilmesi ve bunların başarı ile tamamlanması, ülkemiz ilmî geleneği açısından sevindirici bir durumdur. Bu tarz problematik ve çok yönlü çalışmalar sayesinde, hadis ilmi, kendi kabuğu ile sınırlandırılmış dar çerçeveyi aşmış, kendisi hakkında öne sürülen farklı yaklaşımları, eleştirileri ve yeni açılımları da görme fırsatını elde etme yolunda önemli adımlar atacaktır. Böyle bir yaklaşım elbette çalışmaların mahiyetini ve alanını biraz zorlayacak sadece hadis ilminin ya da buna bağlı hadis metinleri, klâsik problemler, usul, tarih, literatür gibi hadisin alt konuları ile sınırlı kalmayacak; seçilen konuya bağlı olarak, düşünce tarihi, dinler tarihi, din sosyolojisi, kültür tarihi gibi ilgili başka alanların da dikkate alındığı bir çerçevede ele alınacaktır.

Kısaca tanıtımını yapmakta olduğumuz *İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi (Hadis-Yahudi Kültürü Tartışmaları)* adlı doktora tezi de çağdaş hadis problemleri çerçevesinde, birkaç ilim dalının alanlarına taşacak boyutta incelenerek hazırlanmış bir araştırmadır. Konunun tabiatı gereği, şarkiyat araştırmaları ve buna bağlı gelişen çağdaş müelliflerin tetkikleri; dinler tarihi bağlamında ise özellikle Yahudilik ve Arap Yarımadası'ndaki tarihi konunun sınırları içerisinde değerlendirilmiş ve çalışmanın boyutları da buna paralel bir şekilde genişlemiştir. Esasen, sadece Yahudilik ile sınırlı tutulmakla tam anlamıyla ortaya konulamayacak olan İsrâiliyyât-Hadis ilişkileri, daha geniş bir çerçevede, en azından Hıristiyanlık da söz konusu edilerek ele alınması gerekmektedir birlikte, bu bir doktora çalışmasının sınırlarını aşacak boyuttadır.

Medeniyetler ve kültürler arası etkileşimin tabii olduğu düşüncesini ifade ederek çalışmasına başlayan Özcan Hıdır, bu çerçevede İslâm'ın da civarındaki kültürlerle bir etkileşim sürecine girdiğini bununla birlikte son dinin önceki dîn birikimlerin en mü-

* Dr., TDV, İslâm Araştırmaları Merkezi, İstanbul. ihatiboglu@hotmail.com

kemmel noktaya ulaştığını ve İslâm'ın bu temaslar sırasında Kur'an ve Sünnet gibi iki sağlam ölçüyü sürekli dikkate aldığını vurgulamıştır. Bu ifade müellifin meseleyi "hadislerde İsrâilî etkinin bulunmadığı" gibi bir önyargının gölgesi altında yapmadığının açık ifadesidir, eserin muhtelif yerlerinde de bunu zaten kendisi ortaya koymuştur.

Bu çerçevede araştırmacı, **giriş bölümünde** İsrâiliyyât kavramı ve bununla ilgili "şer'u men kablenâ", "hikmet" gibi diğer ilgili terimleri yahudi kültürü ile ilişkileri bakımından ayrıntılı biçimde ele almıştır. **Birinci bölümde**, konu ile doğrudan ilgisi bulunmamakla birlikte alandışı kimselerin konuya zihnî bakımdan hazırlanmasını sağlama düşüncesiyle, yahudi tarihi, kutsal kitapları, yahudi kaynaklarının İslâm öncesi ve sonrasında Arapça'ya tercümesi, Arap yarımadasında yaşayan yahudiler, bunların söz konusu dönemdeki dinî ve kültürel durumları büyük ölçüde kendi kaynaklarından hareketle ortaya konulmuştur. "Yahudi Kültürü ve Sünnet" ana başlığını taşıyan **ikinci bölümde**, geçmiş kültürler ve özellikle yahudi kültürü ve Hz. Peygambere etkisi ve ilgili rivayetlere de işaretler Hz. Peygamber'in geçmiş kültürlerle bakışı ele alınmış, ardından sahâbe ve tâbi'nin bu bağlamdaki durumları üzerinde durulmuştur. Bu bölümde ayrıca sahâbe ve tâbi'nden isrâiliyyât rivayet ettiği ileri sürülen kişiler teker teker ele alınarak her birisi derinlemesine tetkike tabi tutulmuştur. "Yahudi Kültürü ve Hadisler" başlığını taşıyan **üçüncü bölümde** ise, öncelikle Yahudiliğin İslâm'a etkisi bağlamında kültürel benzerlik, dil benzerliği ve öncelik sonralık açısından iki dinin ilişkileri üzerinde durulmuş, daha sonra tezin asıl konusu olan yahudi kültürünün hadislerle etkisi ele alınmıştır. Hadis tarihi, hadî usûlü ve hadis metinleri olarak üç bölümde ele alınan konulardan ilkinde rivayet ilmi ile yahudi kültüründeki sözlü gelenek/narratoloji arasındaki ilişki ve sözlü rivayetin yazıya geçirilmesi konularına kısaca temas edilmiştir. İkincisi ile ilgili olarak isnad sistemi ve orijinallığı, kudsî hadisler, mevkuf hadisler ve mevzû hadisler meselesi ile ilgili tartışmaları ele almıştır. Hadis metinleri ile ilgili kısımda ise önce yahudi kültüründen etkilenilerek oluşturulduğu ileri sürülen fiten-melâhim, kısâsü'l-enbiyâ ve bedü'l-halk konularına dair rivayetlerle ilgili değerlendirmelere ve tartışmalara genel çerçevede yer verilmiştir. Üçüncü bölümde son olarak yahudi kültüründen hadis musennefatına girdiği öne sürülen Allah'ın, Âdem'i kendi sûretinde yarattığı hadisi, toprak hadisi, ölüm meleği-Hz. Mûsâ hadisi, Salihler için hazırlanan cennet nimetleri hadisi ve redd-i şems hadisi olmak üzere beş farklı konudaki rivayetler, iki din literatürü arasındaki benzerlik ve farklılıklar açısından ayrıntısıyla ele alınmıştır. Çalışmada temelde bu rivayetler işlenmiş olmakla birlikte, Ehl-i kitab'tan rivayette bulunma ile ilgili lehte ve aleyhte rivayetler başta olmak üzere ilgili pek çok rivayete yer verilmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, ulaşılan neticeler hayli geniş bir şekilde özetlenmeye çalışılmıştır.

Çok geniş bir literatür (yaklaşık yedi yüz adet) kullanılarak hazırlanan çalışma bu yönüyle daha sonra yapılacak araştırmalar için önemli bir kaynak niteliğindedir. Çalışma sırasında klâsik İslâm kaynaklarında ve şarkiyat geleneğinde isrâiliyyât tartışmalarına dair pek çok eser tetkik edilmiş, özellikle şarkiyatçıların meseleye bakışı, mümkün mertebeye tarafsız bir gözle, her konuda verilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte çalışma, doktora tezi olmasının doğurduğu kaynak kalabalığı, akademik araştırmalara yeni başlanmış olmaktan kaynaklanan yer yer ifade bozuklukları, özellikle Türkçe karşılıkları bulunmasına rağmen Batı dillerine ait kelimeleri sık kullanması, belki konunun doğurduğu zaruretlerin sonucu, iç atıflar gerekçesi ile yapılan sık tekrarlar ve aynı bilginin birçok yerde kullanılması

ması gibi bazı zaafırları da taşımaktadır. Ayrıca çalışmada, yazarın, yer yer ulaştığı sonuçları açığa vurmaktan çekindiğini hissettirecek tarzda tereddütlerini de görmek mümkün.

Öte yandan disiplinler arası bir çalışmada zorunlu olarak bulunacak konuyla ikinci, üçüncü dereceden ilgili bilgiler de zaman zaman okuyucuyu fazla meşgul edebilmektedir. Aynı zafiyet (ya da avanta) *İsrâiliyyât-Hadis İlişkisi*'nde de kendisin gösteriyor. Konu başlığı da dikkate alındığında, girişten üçüncü bölüme kadar olan kısmın konu ile doğrudan ilgisinin bulunmadığı, asıl konuyu anlamayı kolaylaştırıcı bir nitelik arz ettiği görülmektedir. Pek tabii olarak bu bilgilerle fazla meşgul olunması, hadisler bağlamında yahudî kültürü tartışmalarının ancak sınırlı sayıda hadis çerçevesinde ele alınması sonucunu doğurmuştur. Esas konu İsrâiliyyât-Hadis tartışmaları olmasına rağmen, çalışmanın sadece Yahudilik ile sınırlandırılmasında da, bölümler arasında görülen bu dengesizliğin etkisi olduğu açıktır. Böylelikle araştırmacının tamamlaması beklenen bir alanın da konunun Hıristiyanlık boyutunu da ortaya koyması olduğu ortaya çıkmaktadır. Bundan sonra araştırmacının yapması gereken, öncelikle -beş ile sınırlı olan- mukayeseli hadis tartışmalarının genişletilmesi olmalıdır. Ayrıca çalışmanın geniş akademik çevrelerin istifadesine sunulması için bir an önce yayımlanması zarureti de ortadadır. Bununla birlikte eser yayımlanırken okuyucuyu yoran ağır üslûbundan, dilindeki zorluktan, kanaatlerini ifade-deki tereddütlü tavrından ve gereksiz dipnot kalabalığından arındırılmalıdır.

Sonuç olarak, çalışma, hadis ilmi alanına getirdiği önemli katkılarına ilave olarak, dinler tarihi alanındaki katkıları ile de önemli bir boşluğu doldurmuştur. Disiplinler arası bir tez çalışması anlayışı ile değerlendirildiği takdirde, oldukça başarılı ve emek mahsulü bir nitelik arz etmektedir.